

SZAKÁLOS ÉVA

A SZENT LÁSZLÓ-LEGENDA KÖZÉPKORI ÁBRÁZOLÁSAI GÖMÖR VÁRMEGYÉBEN

KIVONAT: Gömör templomainak középkori falképei többségében Nagy Lajos és Luxemburgi Zsigmond korából származnak, közülük több Szent László legendáját ábrázolja, az ismert emlékek száma még az utolsó évtizedben is jelentősen bővült. A tanulmány bemutatja a már korábban is ismert, karasz-kói, rimabányai és gömörrákosi falképeket. Ezek két csoportra oszthatók: a rimavölgyi templomok képein László király és rajta keresztül a lovagi eszmények ábrázolása áll a középpontban, a rákosi falkép-sorozatban a lányrablás motívuma háttérbe szorul, és a pogány legyőzése, a seregek harca kap nagyobb szerepet. A különbségek feltehetően a megrendelői kör különbségeinek következményei. A tanulmány ezután bemutatja az újabban felfedezett és a kutatásban még kevésbé vizsgált falképeket. 2017-ben Kövi és Süvete templomaiban találták meg a Szent László legenda erősen sérült ábrázolásait, 2013-ban pedig Szilicén. A tanulmány kitér még a ma Gömör területére eső Hárskút egykori Szent László falképére, amelynek egykori létét egyedül Timon Sámuel erősíti meg.

KULCSSZAVAK: Szent László, Gömör, középkori falképek, új feltárások

ÉVA SZAKÁLOS

Medieval depictions of the Saint László legend in Gömör county

ABSTRACT: Most of the medieval wall paintings of the churches of Gömör date back to the time of Louis the Great and Sigismund of Luxembourg, and

several of them depict the legend of Saint László. The number of known relics considerably increased even in the last decade. This study presents the previously known wall paintings of Karaszkó, Rimabánya and Gömörrákos. They can be divided into two groups: the paintings of the churches in Rimavölgy focus on King László and the representation of chivalric ideals through him, while in the series of wall paintings in Rákos the motif of the abduction of the girl is relegated to the background and the defeat of the pagans and the battle of the armies play a more important role. The differences are presumably due to differences of the commissioners of the murals. The study then presents the more recently discovered and less researched wall paintings. In 2017, heavily damaged depictions of the legend of Saint László were found in the churches of Kövi and Süvete, and in 2013 in Szilice. This study also describes the former mural of Saint László in Hárskút, now in Gömör, the existence of which is only confirmed by Sámuel Timon.

KEYWORDS: Saint László, Gömör, medieval wall paintings, new finds

---

A mai Szlovákia területén, az Alacsony-Tátra déli lejtőjén elterülő Gömör vidéke meglepően gazdag középkori képzőművészeti emlékanyaggal büszkélkedhet. Ezt az erdős, mezős, dombos vidéket a Sajó folyó és a hegyekből a folyóba siető patakok szelik át – a Rima, a Turóc, a Balog és a Csetnek. A terület kitűnő mezőgazdasági adottságai, nemesércben és vasban gazdag bányái már a kora-középkorban privilegizált helyzetet teremtettek számára. A vármegye birtokainak nagy része a 10–11. században még királyi birtok, később, a 12–13. században ezeket a gazdag területeket fokozatosan leghűségesebb embereinek adományozta az uralkodó. A terület fejlődése szempontjából kiemelkedő I. Anjou Károly 1327. évi bányarendeleete, melyet követően rohamos fejlődésnek indul a nemesfémekben, higanyban és antimonban gazdag terület. Új falvak, községek, mezővárosok alakultak, telepések érkeztek, valamint a korábbi települések megerősödtek. A bőségesen ellátott falvak és mezővárosok birtokosai a budai királyi udvarban gazdag tisztségeket viseltek, és birtokaikon is kifejezésre juttatták eme kiváltságos helyzetüket. Erről

árulkodnak a területen álló várromok és kolostorok, valamint a nagyméretű és gazdagon díszített templomok és kápolnák sokasága.¹

A fennmaradt és ma is vizsgálható gömöri falképek nagy része Nagy Lajos és Luxemburgi Zsigmond uralkodóink idejéből való. Nagy Lajos király uralkodása alatt az itáliai trecentóval, Padova, Nápoly, Firenze, Siena kulturális életével való szoros kapcsolat jellemezte az akkori Magyar Királyság művészeti életét, ám már ekkor megfigyelhető a nemzetközi gótika megjelenése, mely IV. Károly kisebbik fia, Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt teljesedett ki.²

A két uralkodó által fémjelzett virágkor idején emelkedtek országos méltóságokra a pelsőci és csetneki Bebek család tagjai, a Jolsvaiak, a Szécsényiek és a Szalonnai család tagjai is. Mindannyian kiemelkedő szereppel bírtak a vidék felvirágoztatásában, mely virágkor bár kérészeletűnek mondható (15. század második fele), mégis óriási nyomot hagyott a magyar királyság középkori művészetében.³

A Szent László-legenda ábrázolásai

Az elmúlt évtizedek művészettörténeti, restaurátori és történeti kutatásai Szent László kultuszának, ikonográfiájának és ábrázolásainak vonatkozásában rendkívül sok, mindeddig ismeretlen adattal és ábrázolással gazdagították eddigi ismereteinket. A különböző tudományágak együttműködésének köszönhetően nagy számú tanulmány, elemzés és könyv jelent meg, melyek egytől egyig értelmezni töreksenek ezt az összetett képi ábrázolást, mely kizárólag a Kárpát-medence területén lelhető fel, és Szent László királyunk kiterjedt, élő kultuszáról árulkodik a 14–15. századi Magyarország területén. Az összetett narratív ciklus ábrázolásai rövid időn belül elterjedtek a középkori Magyar Királyság egész területén, különösen a falfestészet médiumában. Egy bő évszázadnyi időszakban a Szent László-legenda volt a legkedveltebb képi elbeszélő ciklus az egész királyságban. Ha számba vesszük a ma is meglévő, valamint a mára már elpusztult, de má-

1 Prokopp 2007. 9–12.

2 Dvořáková – Krása – Stejskal 1978. 29–30.; Togner 1988a, 65–66.

3 Tihányiová 2019a, 79–93.; Tihányiová 2019b, 23–40.

solatokból, leírásokból rekonstruálható ciklusokat, legalább 60 emléket találunk, valamint még jó néhány falkép feltárását várhatjuk az elkövetkező években.⁴

A Szent László-legenda ábrázolásának egy kiemelt csoportja a mai Gömör vármegye területén mindmáig álló és vizsgálható középkori templomok falain maradt ránk. A művészettörténeti kutatás már a 20. század második felétől élénk érdeklődést mutat a falképek iránt, mivel a gömörihez hasonló komplex, szinte teljesen épen fennmaradt ciklusok nagy jelentőséggel bírnak a különleges és egyedülálló legendaábrázolás szempontjából. A Karaszko (Kraszkovo), Rimabánya (Rimavská Baňa) és Gömörhákos (Rákoš) települések középkori templomaiban található falképek mellett 2017-ben a gömöri ciklusok sora új ábrázolásokkal bővült. A Kövi (Kameňany) és Szilice (Silica) templomaiban feltárt falképek töredékes voltak miatt mélyreható művészettörténeti vizsgálatot ugyan nem tesznek lehetővé, de előkerülésük helye miatt, illetve a nagyobb, teljesebb falképciklusokhoz kötődő kapcsolataik miatt kiemelkedően fontosak.⁵ Hasonlóan az előbbiekhöz Süvete (Šivetice), Hárskút (Lipovník) és Henckó (Henckovce) templomainak mindeddig feltáratlan, azonosítatlan vagy kizárólag említés szintjén fennmaradt ábrázolásai is külön figyelmet érdemelnek a jövőben. Jelen tanulmány célja a Gömör vármegyében található Szent László-legendát bemutató falképek újraértelmezése a legújabb kutatások tükrében, kiegészítve a két új felfedezéssel, melyek, reményeim szerint, segítséget nyújtanak a falképek pontos datálásában és létrejöttük körülményeinek vizsgálatában.

„Kép és szöveg” – A Szent László-legenda írott forrásai

A történelmi Magyarország, így Gömör megye területének templomaiban is Szent László életének egy kiemelt eseménye, a kerlési csata és ehhez kapcsolódóan a leánymentés története kerül megjelenítésre. A csata egy valós történelmi esemény, melynek során 1068-ban László herceg, Salamon királlyal

4 Jékely 2021, 144–172.

5 Togner 1988a, 49–51.; Dvořáková – Krása – Stejskal 1978, 29–30., 52–53.

és Géza herceggel legyőzte a Magyar Királyság területére betörő úzokat és besenyőket.⁶ A csatához köthető egy monda, melyben a kun vezér elragad egy szép magyar lányt, László herceg pedig hőiesen, félelmet nem ismerve legyőzi a leányrabló pogányt és megmenti a leányt. A legtöbb falképciklus a történet következő elemeit ábrázolja: kivonulás, ütközet, a kun üldözése, birkózás a kunnal, a kun lefejezése. Ez a középkorban általánosan ismert történet, a prédikációk közlése mellett a templomok hajóiban is helyet kapott, és a 13. századtól a 15. századig a falképciklusok autentikusan örökítik tovább ezt a nép ajkán élő hagyományt.

A falképeken szereplő legenda szöveges változatát több forrásból is ismerjük. A legismertebb a Képes Krónikában található leírás, melynek több részletével is megegyezik Müngeln Henrik német nyelvű krónikájának elbeszélése, melyet a falképekhez legközelebb álló hagyományként írhatnánk le.⁷ Az írott források mellett a miniatúrafestészetben is találkozhatunk a legenda ábrázolásával, így a már említett Képes Krónika miniatúráin túl a Vatikáni Legendárium (Magyar Anjou Legendárium) sorozata is jelentős, mely lényegében megegyezik a falképek ikonográfiájával.⁸ A nép ajkán élő hagyomány, az írott és ábrázolt legendaváltozatok keveredése vezet a különböző variánsok létrejöttéig, s hogy a monda mely kiemelt részlete került együttes kompozícióként a templomok falára, minden bizonnyal a megrendelő és programalkotó személye is meghatározta.

A legenda ábrázolásának az egyik legösszetettebb és legimpozánsabb változatával találkozhatunk Karaszko, Rimabánya és Rákos templomaiban. Az épületek hajójának falán látható a nagyméretű, az északi fal teljes felső sávját kitöltő ábrázolás, mely a *Kivonulás* jelenetétől egészen a *Pihenés* aprólékos ábrázolásig került megjelenítésre (1. kép). Az első két templom esetében a falképek majdnem teljes egészében, épségben fennmaradtak, így részleteikben is tökéletesen vizsgálhatóak. A rákosi templom legendaábrázolása

6 Jánó 2019. 15.

7 Jánó 2019. 19–21.; Jékelyi 2021. 145.; Eredeti szöveg: Chronicon Henrici de Mügeln Germanice conscriptum. Ed. Travnik, Eugenius. In: Scriptores rerum Hungaricarum, tempore ducum regnumque stirpis Arpadianae gestarum. 2.3. Bp., 1938.

8 Jánó 2019. 15–16.

kissé töredékes, de a központi motívum könnyen azonosítható. Sajnálatos módon a legenda utolsó jelenetei sérültek, vagy szinte teljesen elvesztek, így a teljes legenda leírására és elemzésére nem vállalkozhatunk.

1. kép. Karaszko, templomhajó, északi fal

„Kép és megrendelő” – Szent László-legendák Gömörben

Karaszko (Kraskovo)

A kerlési csata kiemelt eseményét bemutató falkép a *Várjelenet* ábrázolásával kezdődik (2. kép). A Váradról kivonuló Lászlót és csapatait a várnép búcsúztatja, a fallal körülvelt három tornyú vár ablakából harsonát fújnak, így bocsátják útra a harcba induló sereget. A képtér alsó része sérült, így a jelenet teljes egészében nem vizsgálható. Az ábrázolás különleges eleme a kapun kilépő, a sereget követő fiatal nemes, díszes ruhában, kezében buzogányt tartva. A lovon ülő ifjú nemes szerves része a jelenetnek, alakja nehezen azonosítható. Sem az írott források, sem az egyéb legendavariánsok nem utal-

2. kép. Karaszko, Kivonulás (részlet)

3. kép. Karaszko, Üldözés jelenet

4-5. kép. Karaszko, Magyar sereg (részlet), Karaszko, Szent László (részlet)

nak rá, így az egyetlen lehetőség, hogy a megrendelő külön kérésére került az ábrázolásra. A legenda következő jelenete a *Csatajelenet/Üldözés*, mely a kunok és magyarok csatáját ábrázolja (3. kép). Ez a jelenet az ábrázolás leghangsúlyosabb része. A vágztázó magyar sereg a koronát viselő László király vezetésével üldözőbe veszi a kunok csapatát. A katonák kidolgozása igen alapos. A teljes lemezzvrtben és sodronypáncélban, buzogánnyal, bárdokkal, lándzsával és pajzzsal felszerelt magyar lovasság magabiztosan üldözi a lovakon menekülő, hátrafelé nyilazó kun sereget. László, a mondából ismert Szög nevű lován a csapat élén haladva lándzsájával megpróbálja elérni a kun vitézt, ám nem elég gyors ahhoz, hogy ellenfelét elérje és leszúrja. [4–5. kép – Karaszko, Magyar sereg (részlet), Karaszko, Szent László (részlet)] A következő jelenet László és a kun közelharcát ábrázolja. A *Birkózás* ábrázolásán két egyenrangú felet ábrázol a festő. Kezüket egymás vállára vetve próbálják legyőzni az ellenfelet, ám ahogy a legenda írott változata is jegyzi, az erőviszonyok egyenlők, és csak külső segítséggel tud László a kun fölé kerekedni. A külső segítség ebben az esetben maga az elrabolt lány, aki László bárdjával a kezében lesújt a kunra és elvágja a lábát (horgasinát) (6. kép). A *Birkózás* jelenetet a *Nyakazás/Lefejezés* ábrázolás követi. A falképen a földön fekvő pogányt László a hajánál fogva tartja, s a megmentett leány a hős király kardjával sújt le az ellenség nyakára. A történet utolsó, záró jelenetét egyetlen írott forrás sem említi. A *Pihenés* ábrázolása az, mely igazán meseszerűvé teszi a teljes ciklust. A csatában megfáradt hős, a fa tövében pihenő leány ölébe hajtja álomra a fejét. Koronája, pajzsa és páncélkesztyűje a fa ágán pihen, ezzel is kiemelve azt, hogy feltétlen bizalommal fordul a megmentett leány felé. Ivan Gerát az ábrázolás kapcsán külön kiemeli a jelenet meghitt, szerelmes jellegét. Megfigyelései alapján kizárja a korai kutatás által tetvészkedésként aposztrofált megjelenítést és nagyobb hangsúlyt fektet a szerelmi szálra, mely nyilvánvalóan áthatja a legenda záró képeit.⁹ Ezzel kapcsolatban kiemelem Magyar Zoltán az említett problémához kapcsolódó megjegyzését, miszerint a magyar és eurázsiai etnológiai irodalom és az analóg mondahagyomány (pl. Báthori András erdélyi

9 Gerát 2011, 108.

6. kép. Karaszko, Birkózás jelenet

mondaköre) alapján nyilvánvaló, hogy a kettő ugyanaz, ugyanis a fejbénzés a szerelmi együttlét profán jelzése.

A Szent László-legenda falképeinek monumentalitása azonnal magával ragadja a templom hajójába belépőt. A falképeket festő művész kiváló kvalitásokkal bírt, erőteljes művészi kifejezőmód jellemző ábrázolásaira. A jelenetek pontos szerkezeti felépítése, klasszikus alakjai, egyénített figurái és a drámai

ábrázolásmód kiemeli a művészt a klasszikus gömöri falképfestők köréből és egy új, friss irányt mutat a terület festészetében.¹⁰

Rimabánya (Rimavská Baňa)

A Rimabánya templomának északi falán látható Szent László legenda jeleneteinek eseménysora teljes egészében megegyezik a karaszközi ábrázolások sorrendjével, ám a jelenetek megalkotása, a kivitelezés és a kompozíciók nagymértékben eltérnek a karaszközi mintáktól. A *Kivonulás* jelenetében itt is egy robosztus, több tornyú, erődített várépület áll a középpontban (7. kép). Az épület kidolgozása aprólékosabb, az egyes épületrészek közt a vár nép tagjai láthatóak (8. kép), a toronyban álló figura harsonát fúj. A karaszközi jelenet sérült alsó része itt sem maradt meg teljes épségben, ám körvonalaiiban látható egy, a várfal tövében kuporgó figura, melynek fején egy csúcsos, a kunokéhoz hasonló süveg rajzolódik ki. A figura azonosítása nehézkes az adott jeleneten, mivel analógiák nem állnak rendelkezésünkre az alakkal kapcsolatban. A *Csatajelenet/Üldözés* a karaszközi falképhez hasonlóan a legenda leghangsúlyosabb része. Egy monumentális jelenet bontakozik ki a hajó északi falán (9–10. kép). Elsőre kaotikusnak tűnhet a lovak és harcosok sokasága, ám hosszas szemlélés után látszik, hogy a festő szabályos rendben, fegyelmezetten vonultatja fel alakjait. László alakja itt is a jelenet középpontjában kap helyet, s a realiztikus jelenet egyik fő eleme, ahogy lovával a halott harcosok testrészein tapos. Az ábrázolás különlegessége a Várad falai és a kivonuló seregek közt feltűnő, nagyméretű leányalak. Az alak minden bizonnyal nem az elrabolt leány, ahogy azt elsőre gondoljuk – jól látható ugyanis, hogy teljesen más ruhát visel, mint a többi jelenetben látható leány, emellett pedig alakja szinte kiemelt helyet kap az ábrázoláson. Megfigyelhetjük, hogy ugyanott foglal helyet, ahol az azonosítatlan nemes

10 A legenda leírásával a következő válogatott szakirodalmi tételekben találkozhatunk: Plekanec – Haviar 2007, 134–135.; Prokopp 2007. 54–55.; Togner 1988a, 174–175.; Dvořáková – Krása – Stejskal 1978, 29–30., 107–111.; Gerát 2011, 103–107.

7. kép. Rimabánya,
Kivonulás jelenet

8. kép. Rimabánya,
Kivonulás jelenet (részlet)

9–10. kép. Rimabánya, Üldözés jelenet (Magyar sereg), Rimabánya, Üldözés jelenet (Kun sereg)

11. kép. Rimabánya, Birkózás és Lefejezés jelenetek

ifjú a karaszközi falképen. Felvetődik tehát a kérdés, hogy ebben is a megrendelő vagy egy hozzá köthető személy került-e megfestésre a legenda ezen részén? A *Csatajelenet/Üldözés* jelenetet követő két ábrázolás a *Birkózás* és a *Nyakazás/Lefejezés* jelenete a falsáv szélén látható (11. kép). A *Kivonulás* és a *Csatajelenet/Üldözés* jelenet nagyméretű, aprólékosan kidolgozott részként jelennek meg, ezekhez képest László, a leány és a kun harca szinte eltölpül a többi ábrázolás mellett. A történet egyes elemei strukturális szempontból pontosan követik a karaszközi falképek eseményeit. A legenda utolsó jelenete, a *Pihenés* ábrázolása, már minden bizonnyal nem fért el a hajó északi falán, így a keleti falon kapott helyet. A jelenet sérült, ám így is jól kivehetőek az egyes elemek. A leány ölében pihenő harcos, itt is a fára helyezte pajzsát, ám mellette egy piros színű, a legyőzött kunéhoz hasonló ruha is függ. Ivan Gerát megfigyelései alapján minden bizonnyal a legyőzött ellenfél ruhája lehet, ám hogy miért vették azt le a halott testéről, s miért került a fára, arra nem ad magyarázatot egyetlen forrás sem.¹¹

Gömörrákos (Rákoš)

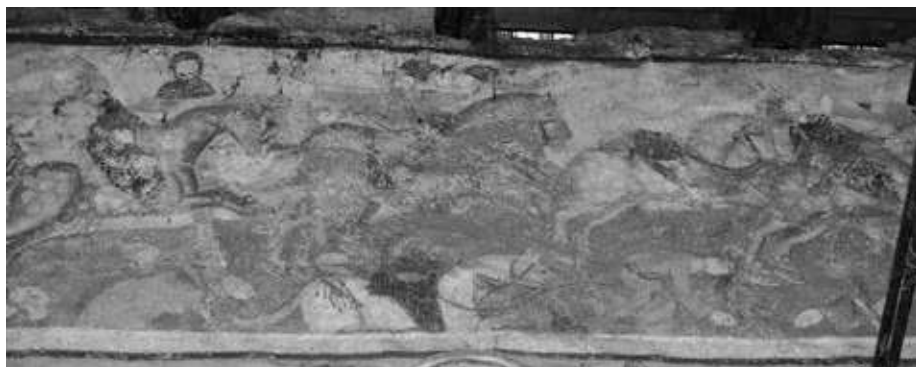
A Rima-völgyétől kissé távolabb a Turóc patak mellett fekvő település, melynek 14. századi temploma már régóta foglalkoztatja a művészettörténeti kutatást. Az eddig tárgyalt templomok legendát ábrázoló falképei központi helyet foglaltak el a hajóban. A déli főkapun belépőt a Szent László-legendá monumentális, nagyméretű ábrázolása fogadja mind a mai napig. A rákosi templom hajójában a legenda, bár az északi falon található, mégis csak másodlagos helyet foglal el a falképek sorozatában. A jelenet eltölpül az északi fal Utolsó ítélet ábrázolása mellett. A legenda a templom hajójának északi falára, annak is a legfelső, szabad szemmel alig látható sávjába került, mintegy kiegészítésként vagy a korhoz kötődő divatos tendenciaként értelmezendő (12. kép). A divatot és a szokást azonban máris

11 A legenda leírásával a következő válogatott szakirodalmi tételekben találkozhatunk: Plekanec–Haviar 2007, 172; Prokopp 2007, 52.; Togner 1988, 180–181.; Dvořáková – Krása – Stejskal 1978, 136–138.; Gerát 2011, 103–107.

12. kép. Rákos, templomhajó, északi fal

elvetjük, ha értelmezni kezdjük a templom falképeit és azok programját. A rákosi templom esetében első ránézésre feltűnik, hogy itt egy nagyon komoly, koncepcionális programról van szó, mely mélyen átgondolt teológiai alapokon nyugszik. Ennek a programnak a része az északi falon látható Szent László-legenda. A legenda ábrázolása, bár sérült, a fő jelenetek mégis jól kivehetők és interpretálhatóak. A rákosi falkép közvetlenül a *Kivonulás* és a *Csatajelenet/Üldözés* jelenet együttesével kezdődik, ám itt nem látunk klasszikus erődtett várépületet tornyokkal és várnéppel, kizárólag egy sziklaszerű erődöt, ahonnan László serege a csatába indul. A hős lovag a képtér közepében kap helyet, jól felismerhető világos színű lováról és a feje körül látható glóriáról, ám korona helyett sisakot visel. Ebben az esetben nem volt tehát fontos királyi személyének kiemelése, kizárólag harcos

13. kép. Rákos, Üldözés jelenet

hősként, a pogány legyőzőjeként jelenik meg az ábrázoláson. Különleges és egyedülálló motívum a csatajelenet központi eleme is, mely az ismert szöveges említésekben nem, a képi ábrázolásokon pedig csak elvétve jelenik meg. A lován ülő László egyik kezével hajánál fogva rántja le a lóról a zöld köntöst viselő kun vezért, másik kezével pedig bárdjával épp lesújtani készül. Előtte a kun bajtársait látjuk, ahogy már a megszokott formában, lovon ülve hátrafelé fordulva nyilaznak az őket követő seregbe. Az ábrázolás előterében egy földön fekvő fehér, sebzett ló látható, előtte egy barna ló, mely egy magatehetetlen, talán halott alakkal a hátán épp elbotlani készül. Az ezt követő jelenet ikonográfiai szempontból szintén különleges. A kegyetlen csata folytatódik, melynek keretén belül az egyik magyar harcos, akit a *Kivonulás* jelenetnél láthattunk, előtérbe kerül, és lesújt a kun fejére, akit előtte már László szinte teljesen lerántott a lováról. Az alak előtt a földön egy letépett kéz és egy elhajított szablya látható (13. kép). A legenda további része erősen sérült, így csak épphogy kivehető László alakja, valamint vélhetőleg a *Birkózás* jelenete. Nagyon sajnálatos, hogy a legenda további része nem maradt fenn, mivel már a bevezető epizódból láthatjuk, hogy ebben az esetben egy különleges ábrázolásról beszélhetünk. A legenda befejező jeleneteihez fennmaradt képtér nagyon kicsi, így nem feltételezhető egy részletes *Nyakazás*, illetve *Pihenés* jelenet. Emellett nagyon feltűnő a leány teljes hiánya, aki még a *Birkózás* jelenetnél sem jelenik

meg. Úgy látszik, a rákosi falkép esetében nem a leányrablásra és az ártatlan leány megmentésére helyeződött a hangsúly, hanem a gonosz, a pogány feletti győzelem az, ami kiemelt jelentőséggel bírt. Ezt az elméletet támasztja alá a falkép alatt húzódó nagyméretű Utolsó ítélet jelenet is, melyben a jók elnyerik jutalmukat, Krisztus pedig végső győzelmet arat a gonosz felett.¹²

A Kivonulás jelenet

A legenda egyik legtöbb kérdést felvető jelenete a *Kivonulás* ábrázolása. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy mindhárom vizsgált templom esetében részletesen megfigyelhető az induló momentum. Magyar Zoltán a következőképp írja le a rákosi és a rimabányai legendaábrázolást: „A várat (egyházat) egy dombtetőn álló tornyos építmény jelképezi csupán. A közeli Rimabányán ellenben igen látványos várjelenettel indul a ciklus. A várat (várost) oromdíszes védmű övezi, falai között néhány női fej is kivehető. Az egyik toronyból harsonát fújnak. A falak alatt egy rózsaszín ruhás kuporgó alak figyelhető meg (...). A vár előtt álló lány újdonság a többi falképciklushoz képest. A szőke lány lágyéig testhez álló, lefelé ráncos, dekoratív viseletben int búcsút a távolodó seregnek, néhány vitéz még vissza is tekint rá. Haja, arcvonásai, ruhájának stílusa feltűnően hasonlít az elrabolt lányéra. Hogy mégsem azonos vele, azt különböző ruhájuk jelzi. Talán az elrabolt lány testvére, édesanyja? Lényegében ugyanott áll, mint a bögözi és gelencei képeken az áldást osztó püspök, s funkciója is ugyanaz – de kár lenne bármilyen távoli feltételezésbe is bocsátkozni. Egy előkelő származású női alakot látunk, aki búcsút int a csatába vonuló seregnek.”¹³ Hasonlóan tanácstalanok vagyunk a karaszközi kivonulás jeleneten megjelenő nemes ifjú alakját tekintve. A fiatal, könnyű nemesi ruházatot viselő alak, kezében buzogánnyal, haja félhosszú – a kor divatjának megfelelően vágva. Bár kezében buzogányt tart, viseletét tekintve kétséges, hogy csatába indulna. Talán a megrendelő alakja lehet, vagy valamelyik családtagja került ábrázolásra a falképen? Ivan Gerát könyvében rész-

12 A legenda leírásával a következő válogatott szakirodalmi tételekben találkozhatunk: Plekanec–Haviar 2007, 48–50.; Prokopp 2007, 22.; Togner 1988, 65–66.; Dvořáková – Krása – Stejskal 1978, 135–136.; Gerát 2011, 103–107.; Tihányiová 2019a, 111–113.

13 Jánó 2019, 130.

letesen kitér az ifjú megjelenítésére, pont ahogy a lány személyének kérdésére is. Vizsgálatai alapján ebben az esetben a donátor személyéről vagy annak valamely nagyon közeli családtagjáról lehet szó. Kiemelkedő elhelyezkedésük a falképen, viseletük és gesztusaik ugyanis mind erről árulkodnak.¹⁴

Az adott jelenettel kapcsolatban felmerül azonban még egy kérdés, mivel a művészettörténeti irodalomban, a néprajzi és művelődéstörténeti tanulmányokban Várad szerepel a kivonulás helyszínéként. A falképciklus első jelenetét a legtöbb szerző várjelenetként, illetve kivonulásként írja le, és a képeken megjelenő épületegyüttest mint Várad várát, az esetenként előforduló főpap alakját pedig váradi püspökként értelmezi. Egyetlen kivétellel találkozhatunk, Rómer Flóris bántornyai (Szlovénia) falképleírásában. A Johannes Aquila és műhelye által 1383 körül kifestett templom hajójának északi falán látható falképe, melyen egy fallal kerített város egy része látható – őrtornyokkal, védtornyokkal és templomszerű építménnyel. A várfalak előtt egy nagyon mozgalmas és aprólékosan kidolgozott harci jelenet bontakozik ki, melyen sisakos magyar lovasok üldözik a visszafelé nyilazó kucsmás, szakállas kunokat. A kép előterében a földön levágott turbános fejek hevernek. Jánó Mihály tanulmányában kifejti, hogy a mozgalmas jelenet leginkább a Képes Krónika 1068-as évi eseményeket leíró első mondatára emlékeztet: „Ezután a pogány kunok áttörték a gyepeket, és a Meszes-kapu felső részénél berontottak Magyarországra, Bihar városáig kegyetlenül végigprédálták az egész Nyírséget, véghetetlen sokaságú férfiakat, asszonyokat és állatokat vittek magukkal [...]” Tehát elképzelhető, hogy ebben az esetben a festő vagy a megrendelő épp Bihar vára felprédálására gondolt a ciklus első jelenetének megfogalmazásakor.¹⁵ Ha abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a bántornyai ciklus jelenete valós történelmi események írott vagy elbeszélte hagyományán alapszik, a karaszközi és rimabányai falképek ezen jeleneteit is érdemes kissé más szemszögből vizsgálni. Ugyancsak Jánó Mihály mutat rá arra, hogy a többé-kevésbé részletgazdagon ábrázolt várak, ahogy a gömöri templomok esetében is látható, a téma irodalmában automatikusan Váraként vannak aposztrofálva, holott a Képes krónikában először Biharról,

14 Gerát 2011, 104.

15 Jánó 2019, 132.

majd Doboka városáról esik szó, ahol Salamon király a hercegekkel együtt várta a Lápos és a Szamos mentén visszatérő ellenséget. A 14. századi krónikaváltozat szerint Salamon király és a hercegek „Doboka városában közel egy hétig várakoztak a pogány érkezésére”, majd innen vonultak ütközetbe. Érdekesség, hogy az 1068-as évi események emlékére került Doboka vármegye címerébe a László és a kun harcát ábrázoló pajzs mellé a vár rajza – melyet Hodor Károly, a vármegye monográfusa írt le 1837-ben: „[...] négy bástyájú várból egy ajtajú s ablakú, kerek fedelű, só jegy hegyű templom, vagy inkább torony vonul fel ezüst mezőben, mely váraska a Dobokai erősséget, melyről a vármegye neveztetett, jelenti.”¹⁶ Megfontolandó tehát, hogy Karaszko, Rimabánya vagy Rákos esetében, ahol az épületek tornyain keresztül nem látható, emellett pedig bizonyosan nem jelenik meg püspökábrázolás a jeleneten, mint például a kökösi, a gelencei vagy a székelyderzsi templomoknál, felvázoljuk azt az elképzelést, hogy amennyiben a legenda bármiben is a történeti eseményeket követi, könnyen elképzelhető, hogy itt egy hiteles történeti helyszínről számol be.

A megrendelő kérdéséhez

Végezetül egy olyan problémát szeretnék megvizsgálni, mely az első pillanattól szembeötlő lehet a három vizsgált falkép esetében. A falképsorozatok egyes jelenetei – így csak a *Kivonulás* jelenetet alapul véve – teljes egészükben rokoníthatók a magyar királyi udvarban is ismert lovagregények – Tristan de Leonis Szent Grál meséje című művének egyik 1380–1385 között készült miniatúráján szereplő motívumokkal. Emellett a keresztes hadjáratok képi toposzának elemei is megjelennek a Szent László história ábrázolásában. A lovagiasság, hősiesség, a harci virtus, a győztes és annak jutalma – vagyis a népi hős ábrázolása az, ami első ránézésre szembeötlő. Tehát a képeken nem a szakrális töltet domináns a felsorolt falképciklusokban, hanem László, mint a hős lovag, a pogány legyőzője. Jékely Zsombor közelmúltban megjelent tanulmányában a következőképp

16 Jánó 2019, 136.; Jékely 2021, 145–146.

vázolja fel a problémát: „[...] már az Anjou magyar királyságban megerősödő lovagi szellemben is tökéletesen beleillett a lovagkirály Szent László alakja és kunok ellen vívott csatája. Szent László elsősorban a lovagság, a nemesség szentje volt. Történeti alakja tökéletesen megfelel az ideális lovagszent eszményének, amint ez több más királyszenttel is megtörtént már a 12–13. század folyamán. A festett ciklusban László csatája és a csatában elnyert jutalma (=lány) evilági eszméket fejeztek ki, ezért a ciklus méltán és hamar népszerűvé vált a nemesség köreiből. Az Anjou Károly kíséretével Magyarországra érkező lovagok a lovagi kultúra felvirágzását hozták a királyságba és ez az atmoszféra kedvezhetett a ciklus gyors elterjedésének. A nemesség az ideális hős alakját láthatta a szent királyban, aki katonaként az országra törő ellenséggel harcol úgy, ahogy azt nekik is kötelességük tenni – a szentet a haza bajnokának, Athleta Patriae-nek is nevezték.”¹⁷

Az általam vizsgált három gömői falképet is két csoportra oszthatjuk, vagyis két különböző tartalmi háttér rejlik a képek mögött. Ennek oka vélhetőleg a nemesi megrendelők körében keresendő. A rima-völgyi falképek, Karaszko és Rimabánya esetében jól látható, hogy elsődleges hangsúlyt kapott a királyként ábrázolt László alakja, a hős, a vezér, aki legyőzi az ellenfelét (közben nem válik gyilkossá, erkölcsi győzelme tehát nem kérdéses) és megmenti a leányt, tetteért pedig jutalmat is kap. Egy csodás eseménysor, melynek vallási töltete adott, emellett azonban profán értelemben a lovagi kultúra és lovagi eszmény fő bástyájává válik a templomok falán. A két templom esetében minden bizonnyal a falképek megrendelői közt a lovagi és királyi eszméhez hű főurakat kell keresnünk. Rimabánya és Karaszko ura a 14. században a Kacsics nemzetiség Falkos ágából származó Szécsényi Tamás lett, aki hatalmas vagyont szerzett és számos tisztséget töltött be. A család tekintélyét ő alapozta meg, majd fia, Kónya (Szécsényi) Miklós lett a terület birtokosa. A Szécsényiek közül Kónya bán fia, Frank és testvére Simon kapták a területet. Szécsényi Frank Luxemburgi Zsigmond hű követőjeként és támogatójaként kiemelt címek és birtokok tulajdonosa lett. Több ispáni és várnagyi tisztséget betöltött, a jászok bírása is

17 Jékely 2021, 149.

volt. 1393 és 1395 között erdélyi vajda, és végül 1397-től 1408-ig, haláláig, országbíró. Az 1388-ból származó oklevélben szerepel a Hollókői előnévvel, ekkor nógrádi ispán. A királlyal való szoros kapcsolatát jegyzik a korabeli oklevelek is. Ennek egyik legékeesebb, a Rima-völgyet érintő dokumentuma a Hanvay család levéltárában fennmaradt, 1387. október 8-ra keltezett forrás, mely jegyzi, hogy Gál-napján (október 16.) a király és a királyné Rimaszombatban volt. Luxemburgi Zsigmond megkoronázása után nem sokkal feleségével, Mária királynővel augusztusban indult útnak és Vác, Nagyhatvan, Debrecen érintésével Váradra mentek, majd Mária kedvenc tartózkodási helyén, Diósgyőrben töltöttek pár napot. A források Budára való visszatérésük előtt még három megállót jegyeztek le. Az egyik a már említett Rimaszombat, ahová minden bizonnyal Szécsényi Frank, a király hű emberének meghívására érkezhettek. Innen az utat tovább folytatva Zólyom várába mentek, majd Budára érkezésük előtt még Visegrádon pihentek pár napot.¹⁸ Az általam vizsgált probléma szempontjából Luxemburgi Zsigmond rimaszombati látogatása kiemelkedően fontos. A kutatás már a legelső falképekkel foglalkozó tanulmányokban felfigyelt a Szécsényi család és Luxemburgi Zsigmond kapcsolatára, sőt kiemeli, hogy a királyhoz való hűségük, valamint Zsigmond Szent László alakja iránti feltétlen tisztelet vezetett a falképek létrejöttéhez. Ezt támasztja alá a király rimaszombati látogatása, melynek kapcsán könnyen elképzelhető, hogy Zsigmond Szécsényi Frank egyéb birtokain, így Rimabányán vagy Karaszkon is tiszteletét tehetett. Azonban, ha a király nem is állt meg az adott helyeken, jövetelét nagy előkészületek előzhatték meg, s feltehetőleg tiszteletére készültek az adott templomok nagyméretű falképei, az alapfeltételezés szerint még 1387 előtt, ám nem zárhatjuk ki azt sem, hogy a látogatás hatására készültek a falképek, tehát közvetlenül 1387 után. Horváth Illés tanulmányában Szécsényi Simont nevezi meg a falképek megrendelőjeként, aki a 15. század első felében királyi főajtónálló és a Sárkányos rend bárója volt.¹⁹

Összességében a falképek ikonográfiai vizsgálatának szempontjából másodlagos, hogy Frank vagy a fivére, Simon volt-e a megrendelő, mivel mind-

18 Plekanec–Haviar 2010, 136–174.

19 Horváth 2017, 128–145.

két esetben bizonyos, hogy a király iránti mélységes tiszteletük ösztökélte őket ezeknek a falképeknek az elkészíttetésére. Ennek ékes bizonyítéka, a király fedetlen fővel való ábrázolása, mely Karaszkón jobban vizsgálható, de hasonló kivitelezést mutat a rimabányai falképen látható királyarc is. Haja félhosszú, szakálla sűrű. Termetével kitűnik az őt kísérő lovagok táborából. Egyfajta gondolatkísérletként érdemes egymás mellett vizsgálni Pisanello által 1432–1433 közt készült Zsigmond-portrét és a karaszkói ábrázolást, mely ékes bizonyítéka lehet a felvázolt elméletnek.

Az előzőktől eltérő tartalmi háttérrel bíró rákosi falképek esetében szembeötlő, hogy a jelenet nem olyan hangsúlyos, mint a karaszkói, valamint a rimabányai (a templomhajók északi falán). A legenda nagy részét már a bemutatásnál elemeztem, feltűnő a leány teljes hiánya, aki még a *Birkózás* jelentnél sem jelenik meg. Úgy látszik, a rákosi falkép esetében nem a leányrablásra és az ártatlan leány megmentésére helyeződött a hangsúly, hanem a gonosz, a pogány feletti győzelem, a harc közben megjelenő sereg, a csata bírt kiemelt jelentőséggel. Ezt az elméletet támasztja alá a falkép alatt húzódó nagyméretű Utolsó ítélet ábrázolás is, melyben a jók elnyerik jutalmukat, Krisztus pedig végső győzelmet arat a gonosz felett. A templom emellett nem köthető a Szécsényi családhoz, a Bebek család tagjai lehettek a falképek megrendelői, de az ikonográfia is mutatja, hogy ebben az esetben az indíttatás más lehetett, mint a karaszkói vagy a rimabányai templomok esetében.²⁰

„Rész és egész” - Újonnan felfedezett falképek Gömörben

2017-ben a gömöri Szent László legendák sora két új falképpel bővült. A Kövi és Szilice települések templomaiban folyó falképfeltárások eredményeképp két, nagyon sérült, de azonosítható jelentre bukkantak a kutatók. A két templom falképeivel mindeddig a kutatás nem foglalkozott behatóbban, így a temp-

²⁰ Tihányiová 2019a, 111–113.

lomokat borító teljes falképegyüttesek és a történeti kontextus bemutatására e tanulmány keretein belül csak érintőlegesen vállalkozom.

Kövi (Kameňany)

A település már a 13. században nagy jelentőséggel bírt a területen. A gömöri vártól elszakított várföldet az Ákos-nemzetség birtokolta. A források feljegyzik, hogy a 13. század második felétől a földesúri város minden jogával bírt, Szár (Tar) Detre pedig birtokai központjává kívánta tenni a területet. Minden bizonnal ezen törekvéséhez kapcsolódik Kövi vára építésének megkezdése is. Ezt azonban unokája, Kun Miklós fejezi be a 14. század elején. 1358-ban a Kövihez tartozó területek Csetneki Péter birtokában voltak, mivel a források jegyzik, hogy a jászai konvent 1358. április 8-án a Bebek Domokos fiait illető területek megadása miatt megintette őt Kövi nevű birtokán. A település azonban várossá mégsem fejlődött, mivel nagy lendületét a 15. század elején megakasztotta a Bebekék és a Csetnekiek viszálykodása. A források szerint Kövi település határába tartozik Rákos is. Kezdetben Tarfalvának nevezik, nevét az alapító Szár (Tar) Detréről kapta, s ez bizonyosságot ad arról, hogy a település még az ő idejében épülhetett ki. Csak később, 1427-től jegyzik Rákos néven a falut, mely nevet a rajta átfolyó Rákos patakról kapta, s ezzel egyidejűleg a határában álló Kövi vár is Rákosvár néven került említésre. 1427-ben a Bebek és Csetneki-család birtokaként jegyzik a területet, ám II. Csetneki János magtalan halálával a terület Pelsőci Bebek Miklós fennhatósága alá került. Így a már említett forrás alapján feltételezhetjük, hogy a 14. században Rákos is a Csetneki család birtokában lehetett.

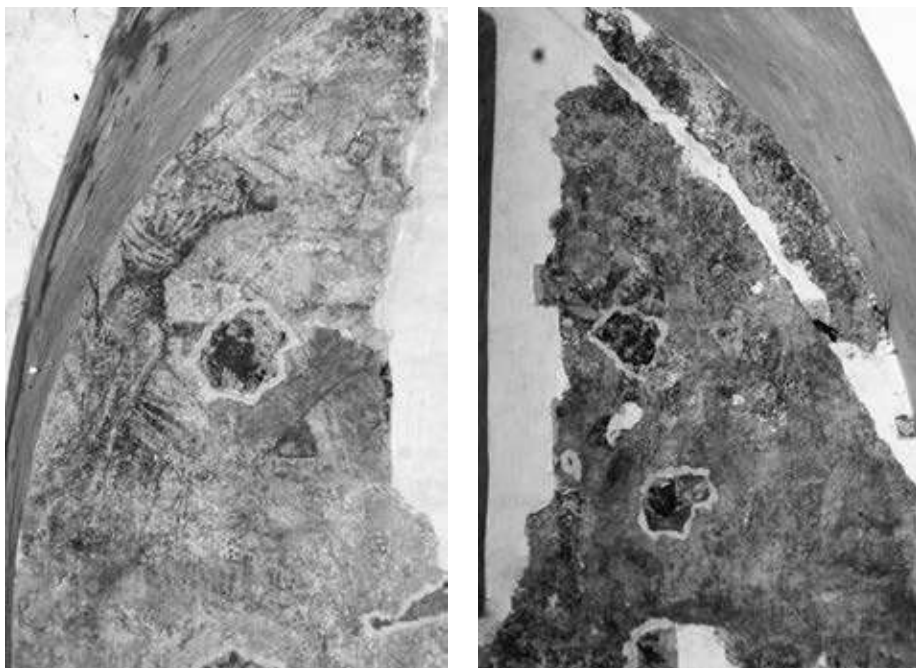
A további kutatások számára a fent említett adatok újszerű és különleges kiindulási pontot adhatnak. Első körben azért, mivel a rákosi falképek mindeddig különálló egységként, semmihez sem rokoníthatóan jelentek meg a területen. 2011-ben azonban ez a tendencia megdőlni látszott, mivel a kutatás új, kiemelkedő kvalitású falképeket fedezett fel a Rákoshoz közeli Kövi templomában. Az első feltárások még nem sokat árultak el a teljes díszítésről, sőt mi több, feltételezni sem mertük, hogy egy teljes szentélyt és a hajó nagy részét beborító falképciklusokkal találkozhatunk majd. 2017-re már körvonalazódni látszott az, hogy a templom, falképeit tekintve, ha nem is

14. kép. Kövi, templomhajó, északi fal

felülmúlja, de egyenrangú párja lesz a már sokat kutatott rákosi templomnak. Kövi falképeinek a kutatása jelenleg is tart, és folyamatosan új eredményekkel kecsegtet. Ennek a folyamatosan zajló kutatásnak az eredményeképp került napvilágra 2017-ben a hajó északi falán, minden bizonnyal eredetileg a fal teljes felső sávjában megjelenített Szent László-legenda töredéke (14. kép). A töredékes ábrázoláson jól kivehető egy hegyes süveget viselő, lovon ülő alak, mely kifordult pozícióban épp egy nyilat készül ellőni. A figura oldalán egy tegez látható, mögötte páncélos alak rajzolódik ki, aki kardjával készül lesújtani (15–16. kép). Az ábrázolás nagyon töredékes, ám minden kétséget kizáróan a legenda egyik részletéről van szó. Sajnos az északi falat egy barokk ablakkal törték át, így teljes legendát a további feltárásoktól sem remélhetünk, ám a várható restaurálás után minden bizonnyal jóval többet láthatunk majd a feltárt ábrázolásokból. Emellett a további feltárások újabb eredményeket hozhatnak majd, így a templomot díszítő falképek ikonográfiája, a különböző

15–16. kép. Kövi, Üldözés jelenet (részlet), Kövi, Birkózás(?) jelenet (részlet)

mestercsoportok és az egyes korszakok is azonosíthatóak lesznek a későbbiekben. A templom Rákossal való kapcsolata is esetlegesen kimutatható lesz, és mivel Kövi a 14. században birtokközpont volt, Rákos pedig hozzá tartozó birtokként szerepel, nagy várakozással tekintünk a Kövi templomában feltárt és feltárandó falképek sokaságára.²¹

Süvete (Šivetice)

A Murány-patak partján elterülő település dombtetőn álló, kupolával fedett körtemploma Gömör vármegye legrégebbi falképeit rejtje. A Záh nemzetség nemzetségi templomaként épült a 13. század elején, és családi központként

²¹ Tihányiová 2019a, 79–93., 103.; Szakálos 2019, 257–277.

tartjuk számon egészen 1330-ig, amikor Záh Felicián merényletét követően a család gömöri birtokait a Rátold nemzetséghez tartozó Jolsvai család kapta meg a királytól. Az új birtokosok a 14. század közepén kisebb átépítési munkálatokba kezdtek, és a templom teljes belső tere új kifestést kapott. Az első, 13. századi kifestéshez tartoznak az egyedülálló Antiochiai Szent Margit életét bemutató falképciklus jelenetei, valamint a legenda alatt töredékesen fennmaradt Passió ciklus jelenetei.²²

A rotunda díszítésének második, 14. századra datált periódusához tartozik egy, a hajó északi falán található töredékes jelenet, mely minden bizonnyal a Szent László-legendája egyik jelenetét ábrázolja. 1976-ban Jiří Jozefík és Milan Togner nyitott szondákat a templom hajójában és a diadalív belső oldalán.²³ Ekkor került napvilágra a legenda töredéke, melyet a restaurátorok kizárólag érintőlegesen azonosítottak. 2020-ban, a hajó falképeinek tisztítását követően vizsgálható lett az adott jelenet, melyen egy hosszú nyelű szekercét tartó kéz látható, amint épp lesújt. Hogy pontosan mire, azt csak feltételezhetjük, mivel a jelenet azon része elveszett. A jelenet jobb oldalán, a szekerce feje mellett egy nagyméretű tegez látható. A töredékekből kiindulva kizárólag a Szent László-legendája *Birkózás* jelenetére következtethetünk, azon belül is arra a részletre, mikor a leány lesújt a kun vitéz horgasinára.

Szilice (Silica)

A település a szilicei fennsík közepén fekszik a jelenlegi Gömör vármegye és Abaúj-Torna vármegye határán. A korábban Torna vármegyéhez tartozó település területét, minden bizonnyal már a 13. században Tekus ispán birtokolja. Ezt az elképzelést írott források nem támasztják alá, ám azt feljegyzik, hogy Tekus és három fivére 1256-tól az észak-magyarországi birtokszerzésre összpontosít, főképp Torna, Borsod, Abaújvár és Gömör megyékben. Az 1340-es birtokfelosztásnál már külön megemlítik a települést, amikor a jászói káptalan előtt a Tekus leszármazottak két nagy ága, éspedig a magát Szalonnainak

22 Prokopp 2007, 12.

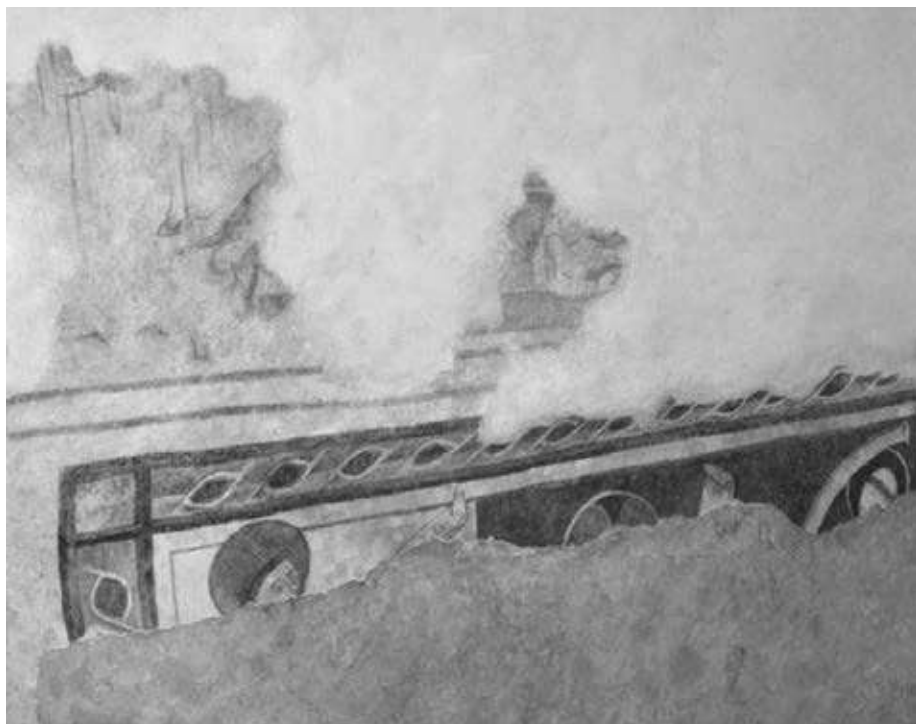
23 Togner 1988, 185–186.; Plekanec–Haviar 2007, 80.

nevező Tekus fia István fiai Loránd és István, valamint a magát utóbb Tornainak nevező Tekus fia László fia János megosztották egymás közt a család addig osztatlanul birtokolt, közös birtokait. A Szalonnai ághoz kerülő birtokok közt Szilice nevével is találkozhatunk. A település következő említésére 1399-ben kerül sor, ahol Szalonnai Lóránd fia Istvánnak és családjának birtokait rögzítették. Nemcsak a család 18 falura kiterjedő birtokait sorolja fel az oklevél, hanem az itt található épületeket is. Szalonnai István halálával (1402.) a család szerepe egyre csökkent. A birtokaik egy része a 15. században a Csetniekiek kezére került, akik 1474-ben ércbányászati jogot is nyertek rá. Külön érdekesség, hogy a feljegyzések alapján a Szalonnai család már a 14. század elején is kapcsolatban állhatott a szomszédos birtokokat uraló csetniekikkel, mivel Csetneki I. László felesége minden bizonnyal Szalonnai István lánya, Ilona lehetett.

A szilicei templom falképeinek feltárására 2013-ban került sor. A falképek azonosításával mindeddig a kutatás nem foglalkozott. A fennmaradt falképek töredékesek, nagyon nehéz azonosítani az egyes jeleneteket, illetve az egyes jól láthatóan különálló rétegeket is. Minden bizonnyal a templom kifestésének első fázisában készülhetett a hajó északi falának felső sávjában húzódó, ma már csak részletekből azonosítható Szent László-legenda ábrázolása. A fennmaradt töredékeken jól láthatóak a lovak patái, valamint a lószerszám egyes részletei. Az ezt követő falrészén két figura töredékes alakja látható. Az egyik alak bal lábával a vele szemben álló, hosszú tunikát viselő figura jobb lábán tapos, míg a tunikás alak bal lábánál egy szablya (vagy bárd) azonosítható. Ez a részlet minden kétséget kizáróan a Szent László-legenda *Birkózás* jelenete lehet, melyen a két fél küzdelmét a közbeavatkozó leány csapása szakítja félbe. A jelenet datálása szintén kérdéses, a gömöri azonos témájú falképeket tekintve a 14. század második felében vagy a 15. század első felében készülhetett a Szalonnai család megrendelésére.²⁴

A szilicei falképeket tekintve a kifestés második fázisába sorolható az ugyancsak töredékesen fennmaradt dekoratív keretbe foglalt jelenet, mely a legenda alatt látható. Az adott jelenet felső részén három alak azonosítható,

24 Kézirat – Silica, Mgr. Peter Gomboš – restaurátori jelentés, történeti kutatás, feltárás 2017.; Szakálos, 2019, 272–275.

17. kép. Szilice, templomhajó, északi fal

mindhárom glóriával és mondatszalaggal ábrázolva, a jobb oldali figura tonzúrával. Az alakok megfestésének stílusa, a mondatszalag, valamint a dekoratív keret párhuzamaira a Szalonnai család székhelyén, Szalonna középkori templomában bukkanhatunk. A szalonnai templom diadalívének ábrázolásai, valamint a mára már elveszett, de Pörge Gergely 1906-os másolataiból ismert szentélyben lévő falképeket, 1426-ra datálja és Szepesi András mester nevéhez köti a kutatás. A szalonnai templom érdekességei a mára már teljes egészében elveszett falképei, melyeket Gróh István tárt fel 1922-ben az Antiochiai Szent Margit legendáját ábrázoló falkép felett. Mint írja: „[...] Találhatók még a hajó északi falán a mész alatt lovas alakok görbe kardokkal, egyik alakon sapka volt és a lován vörös takaró. Valószínűleg a szokásos Szent László kunokkal vívott csatáját ábrázolták ezen a falon.” A fragmentumokról nem készültek fényké-

pek vagy akvarellmásolatok, ami már csak azért is sajnálatos, mivel a lakosság e freskókat még ugyanabban az évben leverte. Az, hogy ezeket a képeket is ugyanaz a személy készítette, aki a Margit-legendán dolgozott, kérdéses. Mivel nem ismerjük az ábrázolásokat, találgatásokba nehezen bocsátkozhatunk. A lényeg azonban, hogy a szalonnai templom északi falán is megtalálható volt Szent László-legendája, amely még közelebb hozza a gömői ábrázolásokat a szalonnai templom csodás falképeihez. Ez komoly támpontot adhat a további kutatásoknak, melyek a szilicei templom fennmaradt falképeinek azonosságát tűzték ki célul (17. kép).

Hárskút (Lipovnik)

A jelenlegi Gömör megye határain belül elterülő Hárskút római katolikus templomában is említésre kerül egy „nagyon régi festmény”. 1734-ben Timon Sámuel jezsuita történetíró a váradi püspökségről szóló pár mondatos feljegyzésében Thuróczi János krónikájából idézte fel a kerlési történet azon mozzanatát, amikor László a váradi püspök lányának gondolta a leányt. Ennek kapcsán említette, hogy a Gömör megyei Hárskúton van egy nagyon régi festmény, mely Szent Lászlót és a leányrabló kun lovaszt ábrázolja. Rómer Flóris (1815–1889) a helyszínen próbált Timon nyomán kutatni, s mint írta: „Vajjon ezen ősrégi templom festményei, melyeket Timon említ, a régi korból maradtak e fenn, vagy a visszafoglalás korából valók-e? És van e még mai napon is valami nyomuk, a helyszínen többszöri kérdezősködés után sem bírtam megtudni.” Rómer tehát középkori vagy barokk falfestményekre gondolt, ezek után kutatott Hárskúton, sikertelenül. A templom 15. századi krisztológiai sorozatát jóval ezután, 1960–1980 között tárták fel, és Rómer feltételezése ekkor sem igazolódott be. Ennek ellenére több mai kutatás is a Szent László-legendát ábrázoló falképciklusok között tartja számon a már Rómer kutatása előtt eltűnt igen régi festményt. Ennek az lehet az oka, hogy Radocsay nyilvánvalóan létezőként hivatkozik a falképekre Magyarország középkori falképeit tárgyaló művében.²⁵

25 Jánó 2019, 31.

Henckó (Henckovce)

A település 13. század második felében épült templomát eredetileg Szent István tiszteletére szentelték fel. Az egyenes szentélyzáródású, négyszög alaprajzú, kisméretű falusi templom 14–15. században készült falképeinek nagy részét mindmáig a későbbi korok átfestése borítja. Ennek ellenére néhány szerencsés helyen nyitott szonda árulkodik az esetlegesen fennmaradt jelenetekről. A templom hajójának északi falán, a felső zónában egy töredékes falkép látható, melyen egy lovon ülő alak egy lefelé irányuló lándzsát tart a kezében. A töredék alapján a kép témájaként felmerül Szent György ábrázolása, mely a töredéken látható ikonográfiai elemek miatt egyértelműnek tűnik. Ám a gömöri templomok falképeit vizsgálva nehezen elképzelhető egy Szent György ábrázolás a hajó északi falának felső zónájában. A feltételezett falkép tehát analógiák hiányában megkérdőjelezhető, azonban hasonló gondolatmenet mentén haladva az adott helyen megjelenő lándzsás, lovas figura egyöntetűen Szent László és a Szent László legenda egy jelenetének ábrázolása. A töredéket tekintve tehát nagy lelkesedéssel várjuk a munkálatok folytatását, melyek fényt deríthetnek a jelenet mivoltára és könnyen elképzelhető, hogy a Szent László legendák sora újabb ábrázolással bővül majd.

Tanulmányom elsődleges célja az volt, hogy újra felfedezzem és a figyelem középpontjába helyezzem Gömör vármegye kiemelkedő jelentőségű és egyedülálló falképfestészeti emlékeit. Rimabánya és Karaszko monumentális legendaábrázolásai mindmáig meghökkentik és ámulatba ejtik a templomokba belépőket, Gömör-rákos falképeinek értelmezése pedig mind a laikusok, mind pedig a szakmabeliek számára folyamatos problémát jelent. A több évtizedes kutatásban és a falképek értelmezésének kísérleteiben az új felfedezésekkel egy új ajtót nyílhat, mely közelebb hoz bennünket az egyedülálló ciklusok megértéséhez és értelmezéséhez. Kövi és Szilice újonnan megismert ábrázolásai alapján nyilvánvaló, hogy a téma sokkal összetettebb és szerteágazóbb, mint azt korábban gondolni mertük. Ahogy Lángi József Szent László ábrázolásairól írt tanulmányában lejegyzí: „Minden szakszerűen feltárt, eddig ismeretlen emlék újabb színekkel gazdagíthatja nemzeti

szentjeink legjelentősebbjeinek egyikéről alkotott képünket.” Ez pedig Gömör esetében is hatványozottan igaz. Reméljük, a jövőben is hasonló csodás felfedezésekkel gazdagítja majd e vidék a közép-európai műemlékek és falfestészeti emlékek sorát.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- B. Kovács 2010.** B. Kovács István: *Rimaszombat. Várostörténeti barangolások.* I. kötet. Patrióta Kiadó, Rimaszombat, 2010.
- Dvořáková – Krása – Stejskal 1978.** Dvořáková, Vlasta – Krása, Jozef – Stejskal, Karel: *Stredoveká nástenná malba na Slovensku.* Praha–Bratislava, 1978.
- Fejér 1832.** Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* Tomi VIII. Vol. 4., Budae, 1832.
- Gerát 1996.** Gerát, Ivan: Naratívny cyklus zo života sv. Ladislava v ikonografickom programe gemerských kostolov. *Ars* 1., 1996
- Gerát 2011.** Gerát, Ivan: *Svätý bojovníci v stredoveku.* VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 2011.
- Gomboš 2013.** Gomboš, Peter – Tajkov, Peter: Kostol reformovanej cirkvi v Silici vo svetle najnovších výskumov. In: *Východoslovenský pravek X.*, 2013. 237–244.
- Horváth 2017.** Horváth Illés: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. In.: Galamb György – Hunyadi Zsolt (szerk.) *AETAS*, 32. (2017) 3.sz. 128–144.
- Ila 1944–1976.** Ila Bálint: *Gömör megye. I–IV.* Budapest, 1944–1976.
- Jánó 2019.** Jánó Mihály: A hitvalló lovagkirály – A Szent László-legenda falkepei székekelyföldi templomokban. In.: Isó M. Emese (szerk.): *Lovagkirály.* Hierotheosz Egyesület és Iskola Alapítvány Kiadó, Nyíregyháza–Kolozsvár, 2019. 15–164.
- Jékely 2021.** Jékely Zsombor.: Szent László kunok elleni csatájának képciklusai a középkori falfestészetben. In.: Bódvai András (szerk.): *Szent László Em-lékkönyv.* Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest, 2021. 144–172.
- Képes Krónika.** A kísérőtanulmányokat Dercsényi Dezső, Kristó Gyula és Csapodiné Gárdonyi Klára írta, fordította Bellus Ibolya. Európa, Budapest, 1986.
- Kerny 1996.** Kerny Terézia: László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095–1301). In.: Pócs Éva – Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek.* Budapest, 1996. 175–198.
- Kerny 2006a.** Kerny Terézia: László király ikonográfiája. *Mamül*, VI. Budapest, 2006.

- Lángi 2013.** Lángi József: Szent László ábrázolásairól. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum érem- és régiségtárából*. Új sorozat VI–VII. (XVI–XVII.) 2013. 191–208.
- László – Kerny 1993.** László Gyula – Kerny Terézia: *A Szent László-legenda középkori falképei*. Budapest, 1993.
- Lukács 1980.** Lukács Zsuzsanna: A Szent László-legenda a középkori magyar falképfestészetben. In.: Mezey László (szerk.): *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szent István Társulat, Budapest, 1980. 161–204.
- M. Kozák 1981.** M. Kozák Éva: Régészeti kutatások a szalonnai református templomban. In.: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 20*. Miskolc, 1981. 7–37.
- Marosi 1984.** Marosi Ernő: A reprezentáció kérdése a 14–15. századi művészetben. In: *Történelmi Szemle*, 27. (1984) 4. sz. 517–538.
- Plekanec – Haivar 2007.** Plekanec, Vladimír – Haviar, Tomáš: *Gotický Gemer a Malohont. Italianizmy v stredovekej nástennej malbe*. Arte Libris, Bratislava. 2007.
- Prokopp 2007.** Prokopp Mária: *Középkori freskók Gömörben*. Méry Ratio, Somorja, 2007.
- Szakálos 2019.** Szakálos Éva: Kövi és a Szent László-legenda ábrázolásai Gömör vármegyében. In.: *Lovagkirály*. Hierotheosz Egyesület és Iskola Alapítvány Kiadó, Nyíregyháza-Kolozsvár. 2019. 257–276.
- Szentpétery 1938.** Szentpétery, Imre: *Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Vol. 2.*, Budapest. 1938
- Tihányiová 2019a.** Tihányiová, Monika: *A Pelsőci Bebekek – Egy nemesi család felemelkedése és bukása*. Georgius Bebek Polgári Társulás, Rozsnyó. 2019.
- Tihányiová 2019b.** Tihányiová, Monika: *Páni zo Štítніка. Putovanie kultúrny-mi a hospodárskymi dejinami horného Gemera*. o. z. Georgius Bubek, Rožnava. 2019.
- Togner 1988a.** Togner, Milan: *Stredoveká nástenná malba v Gemeri*. Tatran, Bratislava. 1988.
- Togner 1988b.** Togner, Milan: *Stredoveká nástenná malba na Slovensku*. Tatran, Bratislava. 1988.